

ПЕРИОДИЗАЦИЈА НОВЕ СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ
ПОВОДОМ 150. ГОДИШЊИЦЕ РОЂЕЊА ПАВЛА ПОПОВИЋА

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

S C I E N T I F I C M E E T I N G S

Book CLXXVIII

DEPARTMENT OF LANGUAGE AND LITERATURE

Book 31

PERIODIZATION OF NEW SERBIAN LITERATURE

ON THE OCCASION OF THE 150th ANNIVERSARY OF THE BIRTH OF
PAVLE POPOVIĆ
(16 April 1868 – 4 June 1939)

Accepted at the IX meeting of the Department of language
and literature, on 27 November 2018, on the basis of reviews from
Academician *Nada Milošević-Dorđević* and Academician *Predrag Piper*

E d i t o r
Academician
ZLATA BOJOVIĆ

BELGRADE 2019

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига CLXXVIII

ОДЕЉЕЊЕ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Књига 31

ПЕРИОДИЗАЦИЈА НОВЕ СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

ПОВОДОМ 150. ГОДИШЊИЦЕ РОЂЕЊА

ПАВЛА ПОПОВИЋА

(16. IV 1868 – 4. VI 1939)

Примљено на IX скупу Одељења језика и књижевности
27. новембра 2018. године на основу рецензија
академика *Наше Милошевић-Ђорђевић* и академика *Предрага Пићера*

Уредник

академик

ЗЛАТА БОЈОВИЋ

БЕОГРАД 2019

Издаје
Српска академија наука и уметности
Београд, Кнеза Михаила 35

Лектор
Тања Ковачевић

Коректор
Рајка Павловић

Технички уредник
Никола Сивановић

Тираж
400 примерака

Штампа
Планета ѝрини

САДРЖАЈ

Предраг Пипер, <i>Поздравна реч (Осврћ на ишћање периодације)</i>	9
Злата Бојовић, <i>Павле Појовић у историји српске књижевности</i>	11
Zlata Bojović, <i>Pavle Popović in the history of Serbian literature</i>	20
Нада Милошевић-Ђорђевић, <i>Павле Појовић и народна књижевност</i>	23
Nada Milošević-Đorđević, <i>Pavle Popović and folk literature</i>	27
Бранко Летић, <i>О прожимању усмене и писане књижевности у доба ренесансе (виле-џосије-музе)</i>	29
Branko Letić, <i>On interlacing of oral and written literature in the age of renaissance (fairies-ladies-muses)</i>	40
Љиљана Јухас-Георгиевска, <i>Павле Појовић о старим српским биографијама</i>	41
Ljiljana Juhas-Georgievska, <i>Pavle Popović on old Serbian biographies</i>	51
Бојан Ђорђевић, <i>Француско-дубровачке књижевне везе у исцртавањима Павла Појовића</i>	53
Bojan Đorđević, <i>French-Ragusan literary connections in Pavle Popović's research</i>	60
Славко Петаковић, <i>Одјек књижевноисторијске концепције Павла Појовића</i> ...	63
Slavko Petaković, <i>L'echo de la conception histoire litteraire de Pavle Popović</i>	75
Милан Алексић, <i>Књижевнотеоријски ставови Павла Појовића</i>	77
Milan Aleksic, <i>Pavle Popović's attitude in literary theory</i>	84

Марко Недић, <i>Павле Појовић о савременицима: критички преглед</i>	85
Marko Nedić, <i>Pavle Popović on his contemporaries: critical overview</i>	99
Петар Пијановић, <i>Српска књижевност на међи средњег и новог века</i>	101
Petar Pijanović, <i>Serbian literature at the crossing between Middle and New Ages</i> ..	114
Мирјана Д. Стефановић, <i>Просветиљство на међи?</i> (<i>Павле Појовић – Доситеј Обрадовић – Јован Скерлић</i>)	115
Mirjana D. Stefanović, <i>Die Aufklärung am Scheidepunkt?</i> (<i>Pavle Popović – Dositej Obradović – Jovan Skerlić</i>)	123
Душан М. Иванић, <i>Доситејево доба у периодизацији</i> <i>српске књижевности</i>	125
Dušan M. Ivanić, <i>Dositejs-zeitalter in der Periodisierung der</i> <i>serbischen Literatur</i>	136
Александар М. Милановић, <i>Корелације између периодизација</i> <i>књижевног језика и периодизација књижевности</i>	137
Aleksandar M. Milanović, <i>Correlations between periodizations</i> <i>of literary language and periodizations of literature</i>	149
Зорица В. Несторовић, <i>Књижевноисторијска начела Павла Појовића</i> <i>у периодизацији српске драме XIX века</i>	151
Zorica V. Nestorović, <i>Pavle Popović's principles of literary history</i> <i>in the periodization of XIX century Serbian drama</i>	158
Ненад Николић, <i>Преромантизам и концепције историје</i> <i>српске књижевности Милорада Павића и Јована Деретића</i>	159
Nenad Nikolić, <i>Preromanticism and Milorad Pavić's and Jovan Deretić's</i> <i>concepts of history of Serbian literature</i>	170
Горан М. Максимовић, <i>Периодизација епохе реализма</i> <i>у српској књижевности</i>	171
Goran M. Maksimović, <i>Periodization of realism in Serbian literature</i>	184
Јелена Новаковић, <i>Главни књижевни правци у српској и француској</i> <i>књижевности XX века</i>	187
Jelena Novaković, <i>Les principaux courants littéraires dans les littératures</i> <i>serbe et française du XXe siècle</i>	203
Миодраг Лома, <i>Скерлићева периодизација историје нове српске</i> <i>књижевности</i>	205
Miodrag Loma, <i>Skerlić's Periodisierung der neuen</i> <i>serbischen Literaturgeschichte</i>	232

Јован Делић, <i>Критеријуми периодизације и периоди у српској књижевности двадесетог вијека</i>	233
Jovan Delić, <i>Periodization criteria and periods in the 20th century Serbian literature</i>	245
Весна Матовић, <i>Страни обрасци у часописима српске модерне</i>	247
Vesna Matović, <i>Foreign patterns in magazines of Serbian moderna</i>	259
Јован Попов, <i>На темељима праксе: периодизација српске књижевности Јована Деретића</i>	261
Jovan Popov, <i>On the foundations of practice: Jovan Deretić's periodization of Serbian literature</i>	273
Александар Петров, <i>Периодизација српске поезије 20. века</i>	275
Aleksandar Petrov, <i>The periodization of 20th century Serbian poetry</i>	287
Стојан Ђорђевић, <i>Период постмодернизма у српској књижевности 1980–1990.</i>	289
Stojan Đorđević, <i>L'epoque du postmodernisme dans la littérature serbe: 1980–1990.</i>	301
Александар Јовановић, <i>Генеза и садржај појма неосимболизма у српској поезији друге половине XX века</i>	303
Aleksandar Jovanović, <i>Genesis and content of term neosymbolism in Serbian poetry of second half of the 20th century</i>	317
Радивоје Микић, <i>Рана проза Миодрага Булатовића као књижевноисторијски проблем</i>	319
Radivoje Mikić, <i>Miodrag Bulatović's early prose seen as the literary-historical problem</i>	330
Јован Пејчић, <i>Периодизација – у темељујућа идеја историје књижевности: основна подела српске књижевности</i>	331
Jovan Pejić, <i>Periodization – founding idea of history of literature: Basic division of Serbian literature</i>	343
Предраг Петровић, <i>Могућности периодизацијског огређења савремене српске књижевности</i>	345
Predrag Petrović, <i>The possibilities of periodization of contemporary Serbian literature</i>	358

ПОЗДРАВНА РЕЧ (Осврт на питање периодизације)

Имам част да у име Одељења језика и књижевности САНУ поздравим учеснике научног скупа *Периодизација нове српске књижевности, поводом 150. годишњице рођења Павла Поповића* и да поздравим све присутне.

Овај научни скуп има, као што се из његовог назива види, два повезана тежишта – један је на научном делу проф. Павла Поповића, редовног члана Српске краљевске академије, поводом сто педесете годишњице његовог рођења, а други је на периодизацији српске књижевности, чему је Павле Поповић дао трајан допринос.

Периодизације спадају у основна питања историографије. Будући да се историографија бави, пре свега, процесима, личностима и догађајима које описује и објашњава на позадини ширих временских одсека којима они припадају, историјске чињенице могу бити лакше сагледане, описане и протумачене ако се на рељефу историјског времена издвоје најважнији оријентир и границе, понекад јасне и очигледне, а понекад мање или више условне.

Условни могу бити и називи који се дају појединим периодима – било према томе колико су временски удаљени од садашњости, било према доминантним личностима, теоријама, методама и догађајима, који су неки период изразито обележили. Већ је избор назива неког периода први корак у његовом тумачењу и вредновању, јер назив ставља у први план, као значајније од других, једно његово обележје и један критеријум виђења.

Из угла теорије научних револуција Томаса Куна то су називи научних парадигми који су обележили поједине периоде, док су са становишта епистемолошке теорије Мишела Фукоа то доминантне епистеме у појединим периодима, као преовлађујући начин мишљења, поимања стварности, па и поглед на свет итд.

Академик Павле Поповић задужио је историографију српске књижевности периодизацијом заснованом на комбиновању хронолошког

критеријума са другим релевантним критеријумима: народна, стара, средња (тј. дубровачка) и нова књижевност. Судбина те класификације у потоњем развоју науке о српској књижевности била је у великој мери условљена притиском идеологије и политике на науку, било да је реч о југословенству или о тзв. братству-јединству, зарад којег више није било упутно сматрати дубровачку књижевност делом српске књижевности, па чак ни – српском и хрватском књижевношћу истовремено, док је било допуштено, ако не и подстицано, назвати је делом хрватске књижевности, без обзира на чињенице које то не потврђују. Сличне појаве постоје и када је реч о историји српског језика па, у новије време, и српског писма, када се, нпр. најстарија ћириличка штампана књига на српском народном језику *Српски молићвеник* проглашава хрватским молитвеником.

Периодизација по природи ствари обухвата и питање утврђивања почетака државе, културе, књижевности, језика и писма..., а то су, по правилу, спорна питања, чије се решавање често више ослања на претпоставке него на непобитне чињенице, а најчешће и на једно и на друго. То је тако и када је, на пример, реч о присуству Срба на Балканском полуострву, и тековинама српске преднемањихке историје, и о српској глагољској писмености и др.

Одржавање овог научног скупа представља добру прилику да и та, као и сродна питања буду предмет нових увида и нове теоријске и емпиријске аргументације, који ће, и ако не донесу коначна решења, допринети тачнијем и исцрпнијем сагледавању тог дела проблематике периодизације српске књижевности.

Иако је овај скуп посвећен питању периодизације *нове* српске књижевности, он би могао бити подстицајан за тражење одговора на питање о периодизацији историје књижевности уопште и о периодизацији целокупне српске књижевности.

Више о поменутих и о многим другим крупним темама имаћемо прилику да сазнамо из реферата које ћемо чути на овом научној скупу, којем у име Одељења језика и књижевности САНУ желим плодан и успешан рад.

Предраг Пипер,
секретар Одељења језика и књижевности САНУ

ОДЈЕК КЊИЖЕВНОИСТОРИЈСКЕ КОНЦЕПЦИЈЕ ПАВЛА ПОПОВИЋА

СЛАВКО ПЕТАКОВИЋ

С а ж е т а к. – У раду се разматрају одједи рада Павла Поповића на проучавању и периодизацији књижевности. Показује се да је Поповић, схематизујући структуру (стара–средња–нова књижевност) система српске књижевности и утврђујући место дубровачке књижевности у њему, формирао канон националне културе. Тиме је утемељио књижевноисторијску перспективу која представља полазиште за сва потоња изучавања. Осветљава се како је касније на глобалном плану успоставио периодизацију српске и југословенске књижевности, која се до шездесетих година двадесетог века одржавала у науци о књижевности. Показује се да је традиционална подела књижевности (стара–средња–нова), уз терминолошко нијансирање и типолошку систематизацију развојних процеса унутар тог периодизационог модела, начелно прихватљива и данас.

Кључне речи: Павле Поповић, периодизација, српска књижевност, југословенска књижевност

Поделу књижевности према троделној схеми – „стара“, „средња“ и „нова“ – Павле Поповић је представио у оквиру предавања *Проучавање српске књижевности*, одржаног 1904. године у Великој школи. Периодизација, у главним линијама изложена том приликом, прецизирана је касније у *Прељегу српске књижевности* (1909, 1913²)¹, где је учвршћена подела на „стару“ књижевност у распону од краја XII до краја XV века, „народну“ од средњег века до савремености, „средњу“ од краја XV до пред крај XVIII века и „нову“ од краја XVIII века надаље. Периодизација на „стару“, „средњу“ и „нову“ књижевност имала је у српској књижевности извесну традицију и пре заснивања Поповићеве методологије историјске критике и конципирања *Прељегу српске књижевности*. Поделу српске књижевности на три периода изворно је установио Л. Мушицки,²

¹ Наши наводи према: Поповић, Павле, *Прељег српске књижевности*, у: Павле Поповић, *Сабрана дела*, књ. I, прир. Мирослав Пантић, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999.

² Сазнањима о пионирском доприносу Л. Мушицког периодизацији српске књижевности Ј. Пејчић је умногоме обогатио досадашњу научну представу о тој области – в. његов рад: *Периодизација – уштемељујућа идеја историје књижевности. Основна подела српске књижевности*, у: зб. *Периодизација нове српске књижевности. Поводом 150. годишњице рођења Павла Поповића (16. IV 1868 – 4. VI 1939)*, САНУ, Научни скупови, књ. CLXXVIII, Одељење језика и књижевности, књ. 31, Београд, 2019, 319–334.

од кога су је наследили Ј. Добровски, Л. Бојић, П. Шафарик, Ј. Суботић, В. Јагић и С. Новаковић.³ Такву књижевноисторијску перспективу Поповић је делимично прихватио и прилагодио својој научној визури.

Када је осмишљавао концепцију *Прегледа српске књижевности*, пред Павлом Поповићем су стајала три задатка: да одреди корпус и границе српске књижевности, да успостави њену периодизацију и разреши место народне књижевности у оквирима српске књижевности. Успостављајући оквире српске књижевности, напустио је научну традицију приказивања српске и хрватске књижевности као јединствене или комплементарне целине. Уједно, супротставио се хрватској историографској перспективи, која је дубровачку књижевност посматрала у целости као интегрални део своје баштине.⁴ Његова периодизација имала је и унутрашњу структуру. Осим хронолошке поделе према периодима, делио је књижевност и на области – усмену и писану. Излагао ју је по родовима и врстама, угледајући се на Карла Крумбахера и Гастона Париса.⁵ Извршио је према одређеним критеријумима и селекцију грађе која ће ући у *Преглед српске књижевности*. Избор грађе коју је Поповић увео обухватајући корпус старе књижевности указује на два методолошка критеријума – филолошки („српска рецензија“) и литерарни (књижевност „у ужем смислу речи“). То је било системско решење, јер је исти критеријум послужио и као својеврсна платформа за успостављање поглавља посвећеног дубровачкој књижевности. За народну књижевност пак није уводио филолошки критеријум, подразумевајући да она у целини припада српском културном корпусу.

На важност методолошких новина које је унео у историју српске књижевности Поповић је и сâм указао реагујући на критику Станоја Станојевића након излагања *Прегледа српске књижевности*. Истакао је да је мало до сада било историја књижевности које су „излагале нашу стару књижевност упоредо с другим књижевностима, нпр. византијском и „давале садржаје дела“.⁶ Нагласио је да су у српској књижевној историографији у *Прегледу српске књижевности* „први пут изложене исцрпне

³ Н. Љубинковић, *Концепције историје књижевности српскохрватског језичког подручја у деведнаестом веку (од Лазара Бојича до Ђуре Шурмина)*, Научни састанак слависта у Вукове дане, 9, 1980, 220–221; Ј. Суботић, *Цвјетник српске словесности*, I, Беч, 1853, 6–7; С. Новаковић, *Историја српске књижевности*, издање Државне штампарије, Београд, 1871², 5–6.

⁴ Ђ. Šurmin, *Povjest književnosti hrvatske i srpske*, Tisak i naklada knjižare L. Hartmana (Kugli i Deutsch), Zagreb, 1898; М. Medini, *Povijest književnosti u Dalmaciji i Dubrovniku*, knj. I, Matica hrvatska, Zagreb, 1902.

⁵ Д. Павловић, *Павле Поповић као научник и књижевни историчар*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 1959, XXV, 3–4, 205.

⁶ П. Поповић, *Станоје Станојевић, Критика на Преглед српске књижевности (Летопис, 1910, св. VIII)*, Српски књижевни гласник, 1910, XXV, 10, 778.

и ако кратке садржине [...] старих српских биографија“.⁷ Излагање старе књижевности у компаративној перспективи с византијском по узору на Крумбахерову *Историју византијске књижевности*, нагласио је Поповић, „први је случај у нашој науци“.⁸ Притом је упорно понављао, бранећи своју концепцију, да је његова књига „преглед“, а не „историја“ књижевности⁹ – што се неретко занемаривало, чак и у науци о књижевности у двадесетом веку, приликом просуђивања о вредности *Прегледа српске књижевности*.

Представљајући народну књижевност, Поповић је начинио помак у односу на своје претходнике. Народној књижевности је дато „више простора него што је то учињено у историјама и прегледима српске и хрватске књижевности пре Поповића“.¹⁰ Осим методолошке инвентивности уведене у српску књижевну историографију у погледу контекстуализације и начина излагања „старог“ и „средњег“ периода у корпусу националне књижевности, Поповић је понудио одговор и на питање о месту народне књижевности у систему националне књижевности. Новину у односу на Стојана Новаковића донео је лоцирањем народне књижевности између „старе“ и „средње“, али је крупнија методолошка промена у Поповићевом виђењу овог аспекта историографије ипак дошла касније, у раду на историји југословенске књижевности. У *Прегледу српске књижевности* начињен је пионирски корак у том смеру.

Дубровачка књижевност, као „врло важна област“ српске књижевности, представљена је у склопу „средње“ књижевности. Филолошки критеријум био је пресудан при селекцији дела која треба да уђу у канонски корпус, али Поповић га није детаљно разрађивао. Без посебног образлагања определио се да део дубровачке књижевности настале на италијанском и латинском језику не узме у разматрање. Истакао је да ће према другачијем моделу у односу на стару и народну књижевност (представљене хронолошки по родовима и врстама) бити изложена дубровачка: „Ову ћемо прелазити хронолошки, по вековима, пошто су нам њене околности познатије него околности старе и народне књижевности.“ (126) Дубровачкој књижевности припало је највише места у *Прегледу српске књижевности* из два разлога. Поповићева књига ослоњена је на „француску концепцију“ историје књижевности – што је и сам истицао¹¹

⁷ *Исто*, 783.

⁸ *Исто*, 11, 874.

⁹ *Исто*, 12, 946.

¹⁰ Н. Љубинковић, *Павле Поповић – писац историја књижевности*, Студије и грађа за историју књижевности, књ. 2, ур. Марта Фрајнд, Институт за књижевност и уметност, Београд, 1986, 301.

¹¹ Ђ. Гавела, *Предговор* у: Павле Поповић, *Из књижевности*, Српска књижевност у сто књига, књ. 65, Матица српска – Српска књижевна задруга, Нови Сад – Београд, 1972, 21.

– према којој су „права књижевност и основа новије књижевности започињале тек с Раблеом и Ронсаром“.¹² У складу с узорним француским моделом је минуциозније и у већем обиму од „старе“ и народне књижевности приказана „средња“ књижевност. Осим овога, лоцирајући дубровачку књижевност у „средње“ раздобље, Поповић је у науци први сасвим учврстио место дубровачке књижевности у систему српске књижевности. Иако су уверења о српском идентитету дубровачке књижевности изношена и раније – назирала су се у схватањима Вука Караџића (*Писмо Плаћону Ајанациковићу*), а чвршће су представљена у *Цвећнику српске словесности*, другим списима Јована Суботића¹³ и *Историји српске књижевности* Стојана Новаковића, суд Поповића, као непосредног изучаваоца дубровачке књижевности с научним ауторитетом првога реда у тој области, имао је највећу тежину. Од *Прегледа српске књижевности* је схватање значаја дубровачке књижевности у историји српске културе постало научна парадигма, те се може рећи да је Поповићева периодизација конститутивно деловала на корпус српске књижевности. Такође, читав његов рад на проучавању дубровачке књижевности¹⁴ допринео је утемељењу београдске рагузеолошке школе. Научни кредибилитет признаван му је стога и на страни одакле је највише критикован и нападан. Тако је у некрологу, објављеном у једним загребачким новинама поводом Поповићеве смрти (1939), исказан пијетет према научнику који је од Београда „створио центар проучавања дубровачке књижевности“.¹⁵

У време приближно изласку *Прегледа српске књижевности* настајала је *Историја српске књижевности* Тихомира Остојића – штампана 1923, заснована на предавањима које је Остојић 1910. године држао у новосадској гимназији. У њој је Остојић пошао од давно прихваћене поделе на „стару“, „средњу“ („коју називамо дубровачко-далматинском или само дубровачком“) и нову књижевност, уносећи у извесној мери отклон према традиционалном обрасцу. Као Јагић и Новаковић, првим периодом или „старом“ књижевношћу обухватио је време од настанка словенске књижевности до краја XV века. „Средњу“ књижевност је у излагању систематизовао регионално, хронолошки, по књижевним врстама и писцима, не уважавајући у селекцији строги критеријум литерарности (нпр. за разлику од Поповићевог *Прегледа српске књижевности*,

¹² Н. Љубинковић, *Павле Појовић – писац историја књижевности*, 308.

¹³ П. Милосављевић, *Систем српске књижевности*, Народна и универзитетска библиотека, Приштина, 1996, 11–12.

¹⁴ В. о томе: З. Бојовић, „Дубровачке студије“ Павла Појовића, у: Павле Поповић, *Сабрана дела*, књ. IV, прир. З. Бојовић, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999, 503–528.

¹⁵ П. Стевановић, *Павле Појовић као научник*, *Летопис Матице српске*, 1940, 353, 1–2, 13.

Остојић је у књижевни корпус уврстио и *Душанов законик*). Такође, за селекцију грађе унете у одсек о „средњој“ књижевности пресудан је био филолошки критеријум. У таквим методолошким решењима Остојићеве систематизације „средњег“ периода види се одјек Поповићевог модела.

Филолошко-хронолошку периодизацију књижевности, „гледајући на језик и време“, применио је Андра Гавриловић у *Историји српске и хрватске књижевности* (1927)¹⁶. Књижевност је поделио на „стару“ („књижевност словенско-народног језика“, од XIII до XVII века), „средњу“ („покрајинско-народног језика“, од XV до XVIII века) и „нову“ („народног језика“, од XVIII века надаље). У ширем захвату од Поповића је обухватио стару књижевност, што знаковито, на пример, илуструје наслов једног од потпоглавља: „Законодавна књижевна радња“. Стару књижевност приказао је по врстама и писцима. Дубровачку књижевност одредио је као „покрајинско-народну књижевност“, која у историји српске и хрватске књижевности „има оделити значај“ јер, „више или мање, стоји засебно“.¹⁷ Такво решење блиско је Поповићевом виђењу статуса дубровачке књижевности („може [се] назвати *српском* бар онако исто као *хрватском*“). Систематизовао ју је покрајински (69), али се назире да је Гавриловић пратио периодизацију по родовима, врстама и хронологији (писаца), а посредно се види да је следио векове (116). Начин представљања стога подсећа на Поповићеву методологију, с тим што је Гавриловић каткад усклађивао излагање с одређеним књижевноисторијским оријентирима (сликовито о томе сведочи, на пример, наслов једног поглавља: „Књижевна перипетија и политичка катастрофа“, 150).

Након *Прегледа српске књижевности* Поповић је изнео синтетизовано виђење историје књижевности у *Југословенској књижевности*,¹⁸ књизи другог типа у односу на *Преглед српске књижевности*. Њена концепција била је условљена посебним друштвено-политичким контекстом, што не треба занемарити – ма колико то била ванлитерарна чињеница – приликом њеног разматрања и оцењивања (дис)континуитета Поповићевих погледа на историју књижевности. Поповић је понудио другачију систематизацију и периодизацију књижевне историје Срба, Хрвата и Словенаца. Нови периодизациони модел обухватао је шест одсека хронолошки по вековима: „Постање“ (IX–XII век), „Средњи век“ (XIII–XIV

¹⁶ Историја књижевности А. Гавриловића најпре је штампана у четири књиге између 1910. и 1913. године, али смо у обзир узели касније, једнотомно издање, које је коначна верзија, настала сажимањем претходних.

¹⁷ А. Гавриловић, *Историја српске и хрватске књижевности*, Издавачка књижарница Геце Кона, Београд, 1927, 65.

¹⁸ Наши наводи из *Југословенске књижевности* и беседе *Југословенска књижевност као целина* према: Поповић, Павле, *Југословенска књижевност*, у: Павле Поповић, *Сабрана дела*, књ. IX, прир. Ненад Љубинковић, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999.

век), „Век препорођаја“ (XVI век), „Позније доба“ (XVII и прва половина XVIII века), „Пред новим временом“ (середина XVIII века) и „Ново време“ (од друге половине XVIII до XX века). Поглавље „Ново време“ издељено је према одређеним тежиштима („Рађање нове књижевности“; „Јединство књижевног језика“; „Јачање и развијање књижевности“; „Данашња књижевност“) и хронолошки (друга половина XVIII века; прва половина XIX века; друга половина XIX века; XX век). Унутар ове шире схеме класификацију је спецификовао. Књижевност насталу до средине осамнаестог века делио је према писму (ћирилица/глагољица/латиница/готица) и покрајински (Србија, Босна, Хрватско приморје, Истра, Дубровник итд.). Систематизацију по покрајина употребио је у потпоглављу „Рађања нове књижевности“, након чега је од потпоглавља „Јединство књижевног језика“ књижевност излагана по писму (ћирилица/латиница), родовима, врстама и писцима. Од прве половине деветнаестог века, тј. од стварања јединственог књижевног језика, књижевност је приказивана по родовима и врстама. Приметно је да Поповић није прихватио периодизацију Јована Скерлића, према којој се „нова“ српска књижевност систематизује према великим духовним и културним покретима (рационализам; од рационализма ка романтизму итд.). Намери Поповића да прикаже пут културног обједињавања Срба, Хрвата и Словенаца вероватно је више одговарала шире постављена периодизација. Универзалнији критеријум – периодизација по вековима – сигурније је обухватао три у много чему удаљене књижевности, подводећи их под заједничке периоде и токове.

Методолошку платформу на коју је ослонио своје виђење историје југословенске књижевности Поповић је експлицитно формулисао у приступној академској беседи *Југословенска књижевност као целина*, одржаној 11. фебруара 1922. године. Истакао је да се периоди могу класификовати „великим домаћим историјским покретом“ или „каквим великим покретом са стране“ (108). Комплементарним спојем национално-историјског и европског културног оквира желео је да унесе концептуалну везу у систем периодизације (108). Систематизацијом је обухватио периоде: „Средњи век“, „Препорођај и Реформа“, „Позније или прелазно доба“ (при крају XVI до средине XVIII) и „Модерно доба“ (од друге половине XVIII века) (110).¹⁹ У оквиру „Прелазног доба“ препознао је „две велике рубрике“ за систематизацију – биле су то „нова српска патријаршија“ и „католичка реакција“ (110).

Специфичну линију раздвајања Поповић је назначио између старе и нове књижевности. Сматрао је да модерно доба у српској књижевности почиње од Доситеја (110), тј. од средине осамнаестог века, периода који због сложености књижевноисторијског контекста представља засебан

¹⁹ Идентичну периодизацију предложио је Поповић у *Огледу о југословенској књижевности* (1934), који стога нећемо подробно разматрати.

„момент“ (122). Најтеже за систематизацију било је управо „прелазно доба“ (XVI–XVIII век) – период преласка у „ново доба“ – јер је то време „највише лишено органске везе“ (110). У академској беседи, Поповић је дао неколико оригиналних методолошких становишта. За излагање народне књижевности понудио је особено решење. Она је настала у средњем веку, истицао је, али је по облику „производ новог доба“ (126). Стога би требало „разложити блок народне књижевности на делове, и те делове подвести под поједине књижевне периоде“ (126). Ово становиште подсећало је на модел Тихомира Остојића, који је приказао улазак народне књижевности у писану, али се разликовало, јер је Остојић механички, не концептуално, уклопио народну књижевност у систем српске књижевности. Око средине осамнаестог века, истицао је Поповић, народна поезија је „толико силна да се намеће писаној књижевности и увлачи у њу“ (127). Но, закључио је, „ако се тражи природно место у историји књижевности за народну поезију, најбоље је ставити је у средину XVIII века. Ту је она довољно израђена и општа, и ту је добрано разгранала свој утицај на писану књижевност.“ (128) Успостављањем таквог књижевноисторијског поретка Поповић је зацртао модел који ће имати одјека и касније у историјама југословенске и српске књижевности.

Утицај Поповићеве концепције југословенске књижевности несумњиво је постојао – и то се најпре односи на композицију књижевноисторијских уџбеника писаних за школске потребе између Првог и Другог светског рата (Савковић, Анђелић²⁰ и др.), као и у поратном периоду (Стефановић и Станисављевић²¹ и др.). Његова периодизациона схема и одређена решења у вези с питањима књижевне историје рефлектовали су се, посредно или непосредно, приликом периодизације народне књижевности²² и осмишљавања „савремене и научно постављене историје књижевности народа Југославије“.²³ Прилазећи проблему периодизације народне књижевности, негдашњи Поповићев сарадник и стручњак за дубровачку књижевност, Драгољуб Павловић, подсетио је на значај Поповићевог рада у тој области: учинио је „корак напред када је народну књижевност ставио између старе, средњевековне и тзв. средње, приморске књижевности“, „поред осталог, први [је] поставио проблем односа изме-

²⁰ Ђ. Анђелић, *Историја југословенске књижевности*, Издавачка књижарница Геце Кона, Београд, 1933; М. Савковић, *Историја југословенске књижевности*, Издање кредитне и припомоћне задруге професорског друштва, Београд, 1939.

²¹ Д. Стефановић, В. Станисављевић, *Преглед југословенске књижевности*, Завод за издавање уџбеника Народне Републике Србије, Београд, 1959.

²² Д. Павловић, *О њодели наше народне књижевности на њероде*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 1954, XX, 1–2, 5–13.

²³ Д. Павловић, *О њодели југословенске књижевности на њероде*, Јужнословенски филолог, 1958, XXXIII, 97.

ђу наше писане и наше усмене књижевности“, „први увидео и истакао“ да се народној књижевности мора наћи место у књижевноисторијском поретку и да је треба „разложити на делове и те делове подвести под поједине књижевне периоде“.²⁴ Осим тога, периодизација укупне југословенске књижевности, коју је Павловић изложио („Књижевност феудалног доба“, од IX до XVIII века, „Књижевност од ренесансе до рационализма“, обухвата XVI, XVII и XVIII век, и „Новија наша књижевност“ од XVIII века), без обзира што се њен предлагач посредно идеолошко-методолошки дистанцирао од Поповићевог модела,²⁵ у основи је сагласна с њиме.

Надовезујући се на претходников рад, Драгољуб Павловић је прихватио Поповићеву оквирну периодизацију, али ју је теоријски разрадио и терминолошки прецизирао. Предложио је усвајање термина „барок“ за стил који се може „лепо пратити још од краја XVI па све до средине XVIII века“.²⁶ Продубљивање изучавања барокне епохе, утемељено на модерним полазиштима насталим преплетом историје књижевности и историје уметности интензивиранио је нарочито од половине двадесетог века. Каткад, међутим, није узиман у обзир Поповићев периодизациони модел. Тако је Милорад Павић, формулишући нову периодизацију према „књижевним стилевима“, усредсређен притом, како је назначио, искључиво на „књижевни аспект ствари“, утемељење нашао у периодизацији Тихомира Остојића. Указао је да је Остојић међу првима употребио термин „барок“ и размакао границе периода (до тада омеђеног почетком и крајем XVIII века), померивши му почетак у XVII век.²⁷ Међутим, Павић није поменуо Поповићево решење овог питања (периодизација „прелазног“ доба), нити је посебну пажњу посветио дубровачкој књижевности, коју је Поповић детаљно разматрао, а Драгољуб Павловић баш у њој препознао карактеристичне примере барокног стила.²⁸

Од шездесетих година прошлог века нарочито је развијена теорија књижевноисторијске периодизације, што је резултирало новим концепцијама. Стара подела по вековима делимично је запостављена давањем предности „стилско-типолошким детерминантима“²⁹ приликом успостављања критеријума за периодизацију. И поред ових значајних новина, нека Поповићева решења су оставила трага у модерним исто-

²⁴ Д. Павловић, *О подели наше народне...*, 6.

²⁵ Д. Павловић, *О подели југословенске...*, 98.

²⁶ Д. Павловић, *О проблему барока у југословенској књижевности*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 1958, XXIV, 3–4, 232.

²⁷ М. Павић, *Историја српске књижевности барокног доба (XVII и XVIII век)*, Нолит, Београд, 1970, 18.

²⁸ Д. Павловић, *О проблему барока...*

²⁹ Д. Живковић, *Теоријски нацрти за историјскокњижевну периодизацију*, у: *Европски оквири српске књижевности*, I, Просвета, Београд, 1994, 20.

ријама књижевности.³⁰ Уочљиво је то у првом издању *Историје српске књижевности* Јована Деретића (1983),³¹ у којој је народна књижевност представљена између средњовековне и нове књижевности, што концептуално одговара моделу из *Прегледа српске књижевности*.³² У „Уводу“ је Деретић поменуо заједнички удео Поповића и Скерлића у заснивању („санкционисању“) троделног система српске књижевности (10)³³, али није указао на Поповићев допринос у лоцирању народне књижевности између „старе“ и „средње“. Такође, Деретић је образложио – без помињања Поповића поименце – да су „старији српски књижевни историчари“ уносили дубровачку књижевност у српски корпус. Прећуткивање Поповића је изненађујуће, нарочито стога што је имао највећу улогу у формирању такве научне перспективе. Разлоге пренебрегавања Поповића и његовог модела историје српске књижевности, који обухвата дубровачку књижевност, Деретић је унеколико протумачио. Образлажући своју одлуку да дубровачку књижевност не обухвати *Историјом српске књижевности*, Деретић није узео у обзир разлоге „који се налазе у прошлости“, већ „оне које је наметнула нова историја“ (17). Он ни касније, бавећи се једном приликом теоријским питањима периодизације српске књижевности, није поменуо Поповићев допринос у тој области. Знаковито је притом да се залагао за неке од методолошких поступака које је управо Поповић разрађивао у својој научној методологији.³⁴

Заокрет у Деретићевој перспективи и приближавање Поповићевом гледишту начињени су у трећем издању *Крајке историје српске књижевности* (2001),³⁵ у којој је дубровачка књижевност, као „регионална књижевност на штокавском наречју“ и „гранична између српске и хрватске књижевности“ (7) изложена у поглављу „Старија штокавска књижевност“. Народна књижевност представљена је између „старије штокавске“ – коју је Поповић одређивао као „средњу“, и књижевности XVIII века. Схему Поповића из *Прегледа српске књижевности*, према којој је на-

³⁰ Нпр. Између осталог, признаван му је пионирски рад у проучавању средњовековне књижевности, али му је и порицан допринос систематској периодизацији те области – в. Д. Богдановић, *Историја старе српске књижевности*, Српска књижевна задруга, Београд, 1980, 16–17, 99.

³¹ Ј. Деретић, *Историја српске књижевности*, Нолит, Београд, 1983.

³² Начелно, троделна схема је у најширојој основи Деретићеве књиге, јер се из слова поглавља (нпр. „Позни средњи век“, „Од старе ка новој књижевности“) посредно утврђује таква организација.

³³ На другом месту у „Уводу“ речено је да троделну схему „нису измислили књижевни историчари, већ она одговара стварности“ (13).

³⁴ Ј. Деретић, *Периодизација српске књижевности*, Књижевна историја, 1985, XVIII, 69–70, 1985, 3–14.

³⁵ Ј. Деретић, *Крајка историја српске књижевности*, Треће, прерађено и допуњено издање, Светови, Нови Сад, 2001.

родна књижевност смештена између „старе“ и „средње“ и приказана као посебна „област“, Деретић је узгред поменуо у другом издању *Историје српске књижевности*.³⁶ Нагласио је да су другачије од Поповића поступили и Тихомир Остојић и Антун Барац, померивши „целовити приказ“ народне књижевности у „период који непосредно претходи појави Вука Караџића“ (8–9). Интересантно је притом да Деретић, осврћући се на „досадашњу праксу“, тј. на традиционална решења у погледу одређивања места и начина излагања народне књижевности, уопште није разматрао Поповићево гледиште о том проблему изнето у беседи *Јужословенска књижевност као целина* („ако се тражи природно место [...] за народну поезију, најбоље је ставити у средину XVIII века“). То је карактеристично, нарочито стога што модел који примењује Деретић, пратећи историјски развој народне књижевности кроз периоде, издалека подсећа на методолошку концепцију назначену у *Јужословенској књижевности као целини* („разложити блок народне књижевности [...]“). Осим тога, карактеристично је да се Деретић, макар и посредно, надовезивао на књижевноисторијску вертикалу чији је један од родоначелника управо Поповић. Јер, композиција и начин излагања у *Историји српске књижевности* специфични су и подсећају на структуру „која би се могла добити спајањем *Прегледа српске књижевности* Павла Поповића и *Историје нове српске књижевности* Јована Скерлића“.³⁷

Још нека места могу илустровати како су плодови Поповићевог књижевноисторијског рада прихваћени у Деретићевој књизи. На пример, у *Историји српске књижевности* Деретић је читав један одељак насловио „Књижевност Пећке патријаршије“ (242–247), дајући рељефну слику деловања овог културног средишта српског народа, али се није осврнуо на чињеницу да је Поповић међу првима издвојио „нову српску патријаршију“ као духовно језгро чија делатност је снажна у области књижевности и чија централна личност је патријарх Пајсије.³⁸ Наглашавајући да прелазно доба „између старе и нове књижевности“ траје до појаве Доситеја Обрадовића (407), Деретић се позивао на Скерлићево виђење дисконтинуираног развоја српске књижевности, али није – што би се можда очекивало – нигде поменуо Поповићеве ставове о специфичностима овог „засебног

³⁶ Наши наводи према: Ј. Деретић, *Историја српске књижевности*, Просвета, Београд, 2004.

³⁷ Н. Николић, *Геометрија прошлости. Књижевна историја Јована Деретића*, Службени гласник, Београд, 2013, 311. Карактеристичан је стога и пример „искључивости“ Деретића који у *Историји српске књижевности* Поповићу није посветио више пажње ни у одељку у коме се осветљава рад историчара књижевности (*Истио*, 348).

³⁸ Н. Љубинковић, *Поговор* у: Павле Поповић, *Јужословенска књижевност*, у: Павле Поповић, *Сабрана дела*, књ. IX, прир. Ненад Љубинковић, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999, 220.

моментa“ у историји књижевности итд. Велика новина у последњем издању *Историје српске књижевности* било је уношење дубровачке књижевности, која је представљена у сажетом прегледу („погледу“) и сврстана у гранично поље српске и хрватске књижевности. Тиме се Деретићева концепција корпуса српске књижевности у извесној мери приближила Поповићевом становишту из *Прегледа српске књижевности*.

Отприлике баш у време излажења првог и другог издања Деретићеве *Историје српске књижевности* прихваћен је методолошки приступ који је антиципирао Драгољуб Павловић, сматрајући да историју целокупне књижевности не може ваљано написати један аутор, већ група стручњака специјализованих за одређене области.³⁹ У основи концепција историја књижевности које су се појавиле у то време била је троделна схема књижевности (стара–средња–нова). На тај модел упутио је посредно Милорад Павић у предговору књиге *Рађање нове српске књижевности* (1983),⁴⁰ указујући да се његова монографија надовезује на *Историју старе српске књижевности* (1980) Димитрија Богдановића,⁴¹ „чинећи на неки начин целину, у том смислу што оба аутора имају сличне погледе на периодизацију српске књижевности у целини“.⁴² Потпуније је периодизациона сагласност Богдановићеве и Павићеве синтезе изражена када су се њихове монографије појавиле у оквиру обједињене четвортомне едиције *Историја српске књижевности*⁴³. „Целина“ коју су формирале Богдановићеве и Павићеве монографије ипак је била непотпуна, јер је у њој изостављена дубровачка књижевност. Тај недостатак отклоњен је у *Крајњој историји српске књижевности* (2001⁴⁴), где је пет аутора (Радмила Маринковић, Нада Милошевић Ђорђевић, Злата Бојовић, Душан Иванић и Новица Петковић) представило по периодима („Средњовековна књижевност“, „Народна књижевност“, „Књижевност ренесансе и барока“, „Књижевност XVIII и XIX века“, „Књижевност XX века“) конти-

³⁹ Д. Павловић, *Antun Barac. Jugoslavenska književnost*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 1954, XX, 3–4, 362.

⁴⁰ М. Павић, *Рађање нове српске књижевности*, Српска књижевна задруга, Београд, 1983.

⁴¹ Д. Богдановић, *Историја старе српске књижевности*, Српска књижевна задруга, Београд, 1980.

⁴² М. Павић, *Рађање...*, 7. Нешто раније је изашла историја књижевности Миодрага Поповића (*Историја српске књижевности – романџизам*, I–III, Нолит, Београд, 1968–1972), којом су отворени нови видници на нашу књижевну баштину.

⁴³ Д. Богдановић, *Историја српске књижевности 1. Стара српска књижевност*; М. Павић, *Историја српске књижевности 2. Барок*; *Историја српске књижевности 3. Класицизам*; *Историја српске књижевности 4. Прероманџизам*, Досије–Научна књига, Београд, 1991.

⁴⁴ Р. Маринковић, Н. Милошевић Ђорђевић, З. Бојовић, Д. Иванић, Н. Петковић, *Крајња историја српске књижевности*, Лирика, Београд, 2001.

нуитет српске књижевности. У композицији књиге познавао се рефлекс традиције у чијем току је била периодизација Павла Поповића.

Најновији помак у изучавању дубровачке књижевности – области којој се Поповић посвећивао с нарочитом љубављу – донела је *Историја дубровачке књижевности* (2014) Злате Бојовић. Изграђена на модерним научним темељима, ова монографија је обележена, у извесној мери, одјеком Поповићеве методологије. Ово се односи превасходно на начин излагања (према родовима, врстама и писцима), јер је периодизација била сасвим нова. Будући да је у дубровачкој књижевности долазило до преливања поетичко-стилских карактеристика једне епохе у другу, тиме и до затамњивања јасних, строго хронолошки исцртаних граница у књижевноисторијској систематизацији, у *Историји дубровачке књижевности* изостала је хронолошка периодизација по вековима. Поглавља (*Пушјеви хуманизма, Век ренесансе, Епоха барока и Дубровачко просветиљештво*) конципирана су промишљено како би се систематизовала књижевноисторијска грађа, без механичког темпоралног уобручавања.⁴⁵ Таквим решењем начињен је значајан научни отклон у односу на методологију коју је у књижевној историји, проучавајући дубровачку књижевност, зацртао Павле Поповић.

Одједи рада Павла Поповића на проучавање и периодизацију књижевне историје били су значајнији у нашој историографији. Утврђујући место дубровачке књижевности у систему српске књижевности и схематизујући структуру тог система (стара–средња–нова књижевност), формирао је, и данас важећи, канон националне културе. Успоставио је тада традицијску вертикалу у науци – одређујући оквире корпуса српске књижевности и заснивајући теоријско-методолошку платформу (рагузолошке студије) за изучавање националне литературе. Такође, теоријски је образложио потребу за рашчлањењем „блока народне књижевности“ и нашао јој „природно место“ у систему српске књижевности. Тиме је утемељио књижевноисторијску перспективу која представља полазиште за сва потоња изучавања. Потом је на глобалном плану успоставио периодизацију српске и југословенске књижевне историје („Средњи век“, „Препорођај и Реформа“, „Позније или прелазно доба“ и „Модерно доба“), која се испрва снажно, пре и између светских ратова, потом све слабије, до шездесетих година двадесетог века, одржавала у науци о књижевности. Потиснула ју је периодизација по стилским периодима/формацијама, заснована на научном апстраховању и схематизовању карактеристичних стилских појава.⁴⁶ Ипак, периодизација коју је Поповић користио никада

⁴⁵ С. Петаковић, *Кристализација искуства и традиције. Злата Бојовић, Историја дубровачке књижевности*, Књижевна историја, 2014, XLVI, 154, 1029–1034.

⁴⁶ Д. Живковић, *Типолошко компаративно проучавање књижевности*, у: Д. Живковић, *Европски оквири...*, 44–45.

није била – вероватно неће ни бити – искључена у потпуности као могућа методолошка парадигма. Јер, и поред свих научних помака на теоријско-методолошком плану, до сада теорија периодизације није довела до општеприхваћених критеријума периодизације.⁴⁷ Стога су конвенционалне ознаке за временске периоде (стара–средња–нова књижевност; књижевност одређеног века, периода националне или опште историје итд.) које је Поповић заступао у историји књижевности, уз термилошко нијансирање и типолошку систематизацију развојних процеса унутар периодизационог модела, легитимне као методолошка могућност и данас.⁴⁸ Чини нам се, међутим, да су преваходно употребљиве у једном посебном аспекту књижевности. Универзални методолошки и термилошки модел (стара–средња–нова књижевност) начелно је прихватљив облик периодизације, на пример у концепцији антологија књижевности.⁴⁹ Притом би ваљано решење било да се она узима као сводна схема унутар које би се вршила хронолошка, поетичко-стилска или жанровска систематизација књижевних појава.

Slavko Petaković

L'ÉCHO DE LA CONCEPTION HISTOIRE LITTÉRAIRE DE PAVLE POPOVIC

R é s u m é

Les plus importants résultats de l'œuvre de Pavle Popovic sur la périodisation de la littérature sont présentés dans les livres *La revue de la littérature serbe* (1909, 1913²) et *La littérature yougoslave* (1918) et dans le discours *La littérature yougoslave comme une intégrité* (1922). Le schème traditionnel (la „vieille”, la „moyenne”, la „nouvelle” littérature) est dans la base de ce modèle de périodisation. Son influence directe ou indirecte est reconnue dans les conceptions de l'histoire littéraire presque tout au long du XXe siècle. Après certaines modifications et adaptations à la méthodologie scientifique moderne ce modèle pourrait être accepté même aujourd'hui.

⁴⁷ З. Шкроб, *Однос традиције, њисца и књижевног дјела у приказу њовијесџи књижевности*, у: *Теорија историје књижевности...*, 44.

⁴⁸ З. Лешић, *Појам развоја књижевности и принципи периодизације*, у: *Теорија историје књижевности...*, 54–55.

⁴⁹ О томе сведочи и концепција антологије српске поезије у осам књига коју је осмислио П. Милосављевић – в. П. Милосављевић, *Систем српске...*, 239–329.

